

Konrad Pawłowski

Historyczne uwarunkowania konflikty serbsko-albańskiego : do roku 1918

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia 10, 41-55

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KONRAD PAWŁOWSKI

*Historyczne uwarunkowania konfliktu serbsko-albańskiego
(do roku 1918)*

Historical conditions of the Serbian-Albanian conflict (until 1918)

Rozpad Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii uwidocznił z całą ostrością złożoność kwestii narodowościowych obszaru Bałkanów. Kolejna już próba stworzenia wielonarodowego państwa jugosłowiańskiego zakończyła się niepowodzeniem, a tłumione przez lata antagonizmy odżyły z nową siłą.

Niespotykana wzajemna agresja narodów dawnej Jugosławii wynika z faktu, iż mające swój wielowiekowy wymiar spory i konflikty etniczne, zamrożone w okresie powojennym, pozostały w dalszym ciągu nierozwiązane. Z tego też względu szczególnie ważna i interesująca wydaje się analiza stosunków serbsko-albańskich od czasów starożytnych do roku 1918, tj. powstania pierwszego wielonarodowego państwa jugosłowiańskiego.

Badając historyczne podłoże konfliktu w owym przedziale czasowym, wskazać należy na warunkujące go następujące elementy: napływ na Półwysep Bałkański plemion słowiańskich, powstanie średniowiecznego państwa serbskiego i znaczenie spornego obszaru Kosowa w kulturze serbskiej, różny status ludności chrześcijańskiej i muzułmańskiej w czasie tureckiej okupacji, odmienny charakter i cele obu ruchów narodowowyzwoleńczych, wreszcie relacje serbsko-albańskie w czasie wojen bałkańskich i pierwszej wojny światowej.

Zasadne wydaje się ponadto ukazanie kulturowych przesłanek warunkujących wielowiekową wzajemną wrogość obu narodów.

SPÓR O PIERWSZEŃSTWO NA OBSZARZE KOSOWA

Ważną i dość często poruszaną kwestią jest próba odpowiedzi na pytanie, kto jako pierwszy zasiedlił obszar Kosowa i Metohiji. Widać więc, iż geneza serbsko-albańskiego konfliktu sięga bardzo odległej przeszłości.

Już w XII w. p.n.e. na Półwysep Bałkański przybyły indoeuropejskie plemiona Ilirów. Dotarły one do Morza Adriatyckiego, jednocześnie podporządkowując sobie ludy dotychczas zamieszkujące ziemie dzisiejszej Jugosławii.¹

W początkach IV w. p.n.e. w wyniku kolonizacji greckiej przyspieszony został proces rozwoju społecznego ludów iliryjskich.² Po zdobyciu prowincji przez Rzym zaczęła się jej intensywna kolonizacja, sprzyjająca procesowi romanizacji iliryjskiej ludności. Mimo długiego okresu rzymskiego panowania, część Ilirów, zamieszkująca głównie odległe od ważniejszych ośrodków rejony górskie, nie uległa romanizacji i zachowała dawny język, wierzenia oraz rodzimą kulturę.

Na początku VI w. granice Cesarstwa Bizantyjskiego zaatakowały plemiona Słowian. W połowie wieku słowiańscy przybysze spustoszyli prawie cały Półwysep Bałkański i dotarli do Morza Adriatyckiego. „Całe prowincje imperium – Iliria, Dalmacja, Macedonia i Tracja – obróciły się w jedną wielką *Sclavinia* – »państwo Słowian«”.³

Serbowie osiedlili się w pierwszej połowie VII w. na terytorium między pasmem Gór Dynarskich na zachodzie, Szar Płaniną i Skopską Czarną Górą na południu, Sawą i Dunajem na północy, doliną Morawy Południowej na wschodzie.⁴ Wdzierający się z północy Słowianie wyparli resztki zlatynizowanych Ilirów w dzikie i nieurodzajne Góry Dynarskie, zajmujące dziś obszar prawie całej Albanii. Opuszczający niziny Ilirowie mieszały się z niezromanizowaną pasterską ludnością autochtoniczną, wciąż zachowującą zarówno iliryjski język, jak i dawną obrzędowość. W ten sposób we wczesnym średniowieczu na dużym obszarze późniejszej Jugosławii istniały obok siebie dwa światy – rolniczy Słowianie, osiedleni nad brzegami rzek oraz ukryci w górskich dolinach Ilirowie.⁵ Według części badaczy byli to właśnie przodkowie dzisiejszych Albańczyków. Z uwagi na fakt, iż kwestia ta po dziś dzień budzi wiele emocji

¹ W. Felczak, T. Wasilewski, *Historia Jugosławii*, Wrocław 1985 s. 12; L. Podhorodecki, *Jugosławia. Dzieje narodów, państw i rozpad Federacji*, Warszawa 2000, s. 6.

² Szerzej zob.: L. Podhorodecki, *Jugosławia. Zarys dziejów*, Warszawa 1979, s. 16.

³ N. Davies, *Europa*, Kraków 1998, s. 278.

⁴ J. Skowronek, M. Tanty, T. Wasilewski, *Historia Słowian południowych i zachodnich*, Warszawa 1988, s. 40.

⁵ J. Borkowicz, *Ofiary czy opresorzy? Historyczno-kulturowe uwarunkowania konfliktu serbsko-albańskiego*, [w:] *Świat po Kosowie*, red. A. Magdziak-Miszewska, Warszawa 2000, s. 55.

i sporów, zasadnym wydaje się przedstawienie kilku wybranych koncepcji naukowych dotyczących omawianych zagadnień.

Jak pisze Leszek Podhorodecki, potomkami wypartych w góry Ilirów są dzisiejsi Albańczycy, którzy uważają się za najstarszych mieszkańców Kosowa, części Macedonii oraz Serbii.⁶ Także według Jacka Borkowicza Ilirowie są przodkami Albańczyków. Stwierdza on ponadto, że około 1000 r. na terenie dzisiejszej Albanii ostała się jedyna większa językowa wyspa ludności iliryjskiej – *Arbanon* w źródłach bizantyjskich – która nie tylko nie rozplynęła się w słowiańskim morzu, ale z czasem rozpoczęła etniczną ekspansję na okoliczne terytoria.⁷ Christine von Kohl i Wolfgang Libal twierdzą ponadto, iż jakkolwiek Albańczycy nie byli w czasie potęgi państwa serbskiego ludnością w jakiś sposób się wyróżniającą, żyli oni w rejonach górskich, gdzie zajmowali się pasterstwem. Autorzy ci wskazują, iż w wiekach XV i XVI większość plemion albańskich zesłała na równiny Kosowa, opuszczane przez ludność serbską.⁸

Niejako pośrednią koncepcję zakładają Waław Felczak i Tadeusz Wasilewski stwierdzający, iż dzisiejsi Albańczycy są dalekimi potomkami Ilirów i Traaków, którzy także zostali zmuszeni do opuszczenia swych siedzib.⁹

Problemem może być także określenie etnicznego zasięgu poszczególnych plemion iliryjskich. Aleksandar Stipcević wymieniając ponad czterdzieści z nich oraz umiejscawiając zajmowany przez nie obszar, pisze: „Na terenie dzisiejszej północnej i środkowej Albanii żyły liczne (iliryjskie – K. P.) plemiona spośród których należy wskazać na szczepek *Albani* (u Ptolemeusza *Albanoi*), mały, lecz znaczący z faktu, iż od niego wywodzi się nazwa dzisiejszych Albańczyków”.¹⁰ Przyjęcie zatem tezy o iliryjskich korzeniach ludności albańskiej nie implikuje automatycznie twierdzenia, że to właśnie przodkowie Albańczyków zamieszkiwali sporne obszary Kosowa.

Powyższe koncepcje znajdują także przeciwników, którzy nie tylko nie łączą Albańczyków w bezpośredni sposób z Ilirami, ale podważają nawet założenia o ich iliryjskim pochodzeniu. Jak wskazuje Fanula Papazoglu, cytowane za Ptolemeuszem *Albanoi* może budzić wątpliwości. Nie można bowiem wykluczyć faktu, iż mówimy być może o dwóch zupełnie różnych plemionach. W takim ujęciu późniejsze korelacje pomiędzy Albańczykami a starożytnymi *Albanoi* opierałyby się jedynie na przypadkowym podobieństwie nazwy.¹¹

⁶ L. Podhorodecki, *Jugosławia. Dzieje...*, s. 11–12.

⁷ J. Borkowicz, *op. cit.*, s. 56.

⁸ Ch. von Kohl, W. Libal, *Kosovo, the Gordian knot of the Balkans*, [w:] *Kosovo. In the Heart of the Powder Keg*, red. R. Elsie, New York 1997, s. 15.

⁹ Szerzej zob.: W. Felczak, T. Wasilewski, *op. cit.*, s. 21.

¹⁰ A. Stipcevic, *The Illyrians*, Zagrzeb 1989, s. 28. Cyt. za: H. Roth, *Kosovo Origins*, Belgrade 1996, http://www.kosovo.com/history/kosovo_origins/ko_chapter3.html.

¹¹ F. Papazoglu, *Ilirska i dardanska kraljevina*, Belgrade, 1988, s. 169. Cyt. za: H. Roth, *op. cit.*, http://www.kosovo.com/history/kosovo_origins/ko_chapter3.html.

Wątpliwości ma także Sylwia Nowak, stwierdzająca, że o ile obecność Ilirów jako autochtonów na terenie Kosowa jest niebudzącym wątpliwości faktem, to zastrzeżenia badaczy – z powodu braku dowodów fakt ten potwierdzających – dotyczą związku pomiędzy Ilirami a rzekomymi ich potomkami Albańczykami.¹²

Podsumowując wysoce skomplikowane zagadnienia, dokonując pewnych uproszczeń, wyodrębnić można dwa stanowiska. Strona albańska twierdzi, iż jako potomkowie Ilirów są oni w Kosowie ludnością autochtoniczną. Z kolei Serbowie argumenty dotyczące wskazywanych wyżej etnicznych powiązań podważają, wskazując na dyskusyjność historycznych przesłanek co do wprowadzania takich wniosków.

Problem, pozostawiony wciąż do rozpatrzenia archeologom i badaczom czasów starożytnych, stanowi w praktyce istotny element sporu. Jego rozwiązanie dla każdej ze stron oznaczałoby bowiem moralną legitymację odnośnie do spornego terytorium Kosowa.

KOSOWO I METOHIIJA W ŚREDNIOWIECZNEJ SERBII

Silnym argumentem, którym posługują się Serbowie, jest historycznie udokumentowane istnienie państwowości serbskiej. Już na początku IX wieku powstał pierwszy poważny ośrodek państwowy. Po okresie uzależnienia i podboju przez carstwo bułgarskie i Bizancjum, część ziem serbskich odzyskała samodzielność w XI wieku.¹³

Odrodzenie serbskiej potęgi nastąpiło w drugiej połowie XII w. w Raszce. Wtedy to, po długoletnich walkach, na mocy zawartych z Bizancjum układów, władca serbski Stefan Nemanja wywalczył faktyczną niezależność dla swych ziem. Obejmowały one, obok Raszki (dziś ziemie południowej Serbii) i Zety (obszar dzisiejszej Czarnogóry), także albański Pilot, Hvosno (później Metohija) i Kosowe Pole.¹⁴

W XIII w. Serbia stała się bałkańskim mocarstwem. W pierwszej połowie XIV wieku, oprócz Kosowa i Metohiji, w skład państwa Serbskiego weszły także ziemie dzisiejszej Albanii.¹⁵

Na początku XIII w. centrum państwa Nemaniczków przesunęło się do Kosowa i Metohiji. W pierwszej połowie następnego stulecia tereny te stały się najbogatszym i najbardziej zaludnionym obszarem Serbii.¹⁶ Tutaj znajdowały

¹² S. Nowak, *Kosowo – mit i historia w konflikcie serbsko-albańskim*, [w:] *Przemiany w świadomości i kulturze duchowej narodów Jugosławii po 1991 roku*, Kraków 1999, s. 88.

¹³ J. Skowronek, M. Tanty, T. Wasilewski, *op. cit.*, s. 40 i n., s. 93–95.

¹⁴ W. Felczak, T. Wasilewski, *op. cit.*, s. 108.

¹⁵ *Historia powszechna*, red. N. Sodorowa, t. III, Warszawa 1966, s. 838–839.

¹⁶ Szerzej zob.: D. T. Batakovic, *The Kosovo Chronicles*, Beograd 1992, http://www.kosovo.com/kosovo_chronicles/kc_part1b.html.

się kolejne stolice państwa serbskiego (m.in. Prizren i Prisztina), liczne monastery i kościoły. W 1346 r. utworzono Patriarchat w Peci, będący siedzibą narodowej cerkwi prawosławnej, co jest niezwykle istotne z uwagi na fakt pełnienia przez nią roli ośrodka państwowości, kultury i świadomości narodowej.¹⁷ Rozwijała się także sztuka – wykształciła się nowa szkoła architektoniczna tzw. szkoła kosowsko-metohijska (zastępująca wcześniejszą szkołę raszkańską).

Jak pisze Dusan T. Batakovic: „Z czasem, zwłaszcza w wiekach, które miały wkrótce nadejść, zaczęto wierzyć, że Kosowo było centrum serbskiego prawosławia i niezdyktą twierdzą serbskiego narodu”.¹⁸ Przeświadczenie takie odegrało istotną rolę w procesie podtrzymania zagrożonej przez okupację turecką narodowej tożsamości, a powstały w ten sposób mistyczny obraz Kosowa jako „Serbskiej Jerozolimy” jest do dzisiejszego dnia obecny w kulturze i świadomości narodu serbskiego.

BITWA NA KOSOWYM POLU I JEJ ZNACZENIE W KULTURZE SERBSKIEJ

Po śmierci największego średniowiecznego serbskiego władcy cara Stefana Duszana cesarstwo podzielone zostało na wiele lokalnych państewek. Były one zbyt słabe, aby skutecznie przeciwstawić się zagrożeniu tureckiemu.

Przeciw wojskom sultana wystąpił książę Łazarz Hrebeljanović, lokalny władca, który zjednoczył pod swoim panowaniem większość ziem serbskich, w tym część Kosowego Pola. W dniu 15(28) czerwca 1389 r. rozstrzygnęły się losy Półwyspu Bałkańskiego.

Nie tylko Serbowie wzięli udział w bitwie na Kosowym Polu. Współ z Serbami przeciw Turkom wystąpili Chorwaci, Bośniacy i wielu Bułgarów. Po stronie serbskiej walczyli także Albańczycy.¹⁹ Ta licząca około 25 tys. chrześcijańska armia, pod dowództwem księcia Łazarza, stawiała czoło 40 tys. siłom sultana Murada I.

Bitwa, mimo że z punktu widzenia czysto wojskowego była właściwie nierozstrzygnięta, ze względu na swoje dalekosiężne skutki, tj. uzależnienie Serbii od Imperium Osmańskiego, w tradycji serbskiej zapisała się jako klęska równoznaczna z końcem państwa.²⁰ Faktycznie trwało ono nadal, lecz jego główne ośrodki przesunęły się na północ. Tereny księstwa Raszki i Kosowego Pola stopniowo opuszczała ludność serbska. W ich miejsce na Kosowym Polu osiedlali się Albańczycy. W następstwie tych procesów, w wieku XV i XVI Kosowo, Metohija i Stara Serbia (tj. Serbia południowa) przestały być ziemiami

¹⁷ S. Nowak, *op. cit.*, s. 89.

¹⁸ D. T. Batakovic, *op. cit.*, http://www.kosovo.com/kosovo_chronicles/kc_part1b.html.

¹⁹ *Historia powszechna*, s. 841. Por.: S. Nowak, *op. cit.*, s. 91.

²⁰ Szerzej zob.: J. Rapacka, *Godzina Herdera. O Serbach, Chorwatach i idei jugosłowiańskiej*, Warszawa 1995, s. 119.

wyłącznie serbskimi, gdyż coraz większe znaczenie zdobywali tam pasterscy Albańczycy, popierani przez władze tureckie i chętnie przyjmujący islam.²¹

Niezwykle ważny jest inny aspekt bitwy kosowskiej. W kulturze serbskiej owa klęska przeistoczona została w swoiste zwycięstwo. Według legendy, na krótko przed bitwą Łazarz ujrzał anioła, który objawił mu wybór pomiędzy zwycięstwem dającym tylko istnienie ziemskiemu państwu lub klęską, która zapewnić miała narodowi serbskiemu miejsce w królestwie niebieskim. Legenda ta łączy los narodu serbskiego z „męczeństwem”, lecz także z przekonaniem o nim jako narodzie wybranym przez Boga.²²

Znaczenia tradycji kosowskiej nie sposób zatem przecenić. Bitwa na Kosowym Polu, która miała miejsce w dniu św. Wita, to dla Serbów symboliczne starcie sił dobra i zła, zakończone klęską ich średniowiecznego państwa. Obraz ten jest w serbskiej kulturze żywy do dnia dzisiejszego.²³

W 1459 r. osłabione już państwo serbskie zostało wchłonięte przez Turcję i przestało istnieć. Oznaczało to nową fazę w stosunkach serbsko-albańskich. Jak piszą Andrzej Nowosad i Sylwia Nowak, „władza i przemoc, tak charakterystyczne dla średniowiecznych Bałkanów, powodują, że dla Serbów od tego czasu historia Kosowa to [...] biologiczne i kulturowe ludobójstwo”.²⁴

Należy wskazać, iż także Albańczycy stawiali zacięty opór. Wojska tureckie zdobyły całą Albanię dopiero w 1479 r. po blisko stuletniej walce. Symbolem walki z Turkami – i to zarówno dla Albańczyków jak i Serbów – stał się albański książę Jerzy Kastariota, Skanderbeg, który w czerwcu 1444 r. zadał wielką klęskę armii tureckiej w bitwie pod Dolną Dibrą.²⁵

ALBAŃCZYCY I SERBOWIE W PAŃSTWIE OSMAŃSKIM

Kolejne stulecia to okres pogłębiania się wzajemnej wrogości. Konflikty i antagonizmy warunkowane były odmienną pozycją, jaką zajmowały oba narody w tureckim imperium.

Jako główny czynnik owej odrębności wskazać należy dominującą pozycję islamu, przyznającą muzułmanom najwyższy status. Byli oni uprzywilejowani

²¹ W. Felczak, T. Wasilewski, *op. cit.*, s. 196.

²² G. Dijkink, *National Identity and Geopolitical Visions: Maps of Pride and Pain*, London, 1996, s. 112.

²³ Zob.: J. Rapacka, *op. cit.*, s. 120 i n.

²⁴ A. Nowosad, S. Nowak, *Mit za mit. Kosowo – świętość i klątwa*, „Polityka”, 17 IV 1999, nr 16, s. 77.

²⁵ *Historia powszechna*, s. 842–843. Szerzej zob.: J. Bandrowski, *Skanderbeg Lew Albanji*, Warszawa [b.r.w.].

w sądach, płacili mniejsze podatki. Z drugiej strony, istniało wiele restrykcji dotyczących ludności chrześcijańskiej.²⁶

Obok obciążeń materialnych ludność chrześcijańska zobowiązana została do tzw. daniny krwi, czyli „dewszirmy”. To niemające precedensu rozwiązanie, polegało na poborze nieżonatej młodzieży płci męskiej w wieku od 10 do 20 lat.²⁷ Zislamizowani rekruci stawali się członkami korpusu janczarów, tj. elitarnej jednostki piechoty w armii tureckiej.

Faktyczna dyskryminacja ludności niemuzułmańskiej spowodowała, że w przeciwieństwie do Serbów, Albańczycy zaczęli przechodzić na islam. Był to jednakże proces długotrwały. Dopiero w ciągu XVII–XVIII w. większość z nich, ulegając naciskowi tureckiemu, przyjęła islam.²⁸

Jako muzułmanie Albańczycy byli sprzymierzeńcami Turków, byli też im – co jest jednym z założeń islamu – równi. W Turkach widzieli Albańczycy ochronę przed zagrożeniem ze strony Słowian lub Greków oraz pracodawców płacących bardzo dobrze za służbę wojskową.

Muzułmańscy Albańczycy tworzyli specjalne, etniczne jednostki policyjne. Terroryzowały one słowiańską ludność w państwie tureckim, stając się postrachem Bałkanów.²⁹ Nie ulega zatem wątpliwości, iż albańscy żołnierze stanowili istotną podporę władz tureckich w zwalczaniu wszelkich ruchów wyzwoleniczych.

Dla Albańczyków, którzy przeszli na islam, istniało wiele możliwości awansu. Niektórzy z nich zostali wyniesieni do wysokich godności: zostawali gubernatorami wilajetów, wyższymi dowódcami wojskowymi, nawet ministrami.³⁰

Jakkolwiek w świadomości Serbów to Albańczycy stanowili sprzymierzeńców Turków, nie tylko oni mogli dochodzić do wysokich stanowisk w osmańskiej Turcji. Do grupy tzw. poturczeńców należeli także zislamizowani Serbowie. Przykładem może być Mehmed-pasza Sokolović, który został najbliższym doradcą Sulejmana I Wspaniałego, jego zięciem i wielkim wezyrem.

Mimo to o uprzywilejowanej pozycji Albańczyków w państwie tureckim świadczy fakt, że przykładowo w latach 1453–1623 aż jedenastu z nich było

²⁶ Jak wskazuje Ludwik Bazylow: „Tylko muzułmanie mogli piastować urzędy państwowe i otrzymywać stopnie wojskowe, a także posiadać wielkie dobra ziemskie, w których pracowali chrześcijańscy chłopcy [...]. Zmierzając do wyciśnięcia największych dochodów ze swoich dóbr, Turcy uciskali niemilosiernie ludność poddaną, zmuszając ją do pracy przekraczającej siły ludzkie i do płacenia wysokich, często zupełnie samowolnie nakładanych podatków”. L. Bazylow, *Historia powszechna 1789–1918*, Warszawa 2000, s. 386.

²⁷ R. Lewis, *Życie codzienne w Turcji osmańskiej*, Warszawa 1984, s. 23.

²⁸ J. Borkowicz, *op. cit.*, s. 58.

²⁹ *Ibid.*, s. 61.

³⁰ M. Tanty, *Konflikty bałkańskie 1878–1918*, Warszawa 1968, s. 84.

wielkimi wezyrami. W literaturze wskazuje się na 30 wielkich wezyrów pochodzenia albańskiego.³¹

Choć pokonani i podbici, Serbowie w całym okresie tureckiej okupacji powstawali z bronią w ręku przeciw najeźdźcom. Charakterystyczne dla kolejnych wieków stały się liczne powstania ludności chrześcijańskiej i następujące po nich kolejne represje. Jednocześnie miało miejsce realizowane przez Wysoką Portę dalsze osiedlanie muzułmańskich Albańczyków, którzy zajmowali ziemie wchodzące w skład średniowiecznego państwa serbskiego.

Największa fala zasiedlenia Kosowa przez ludność albańską nastąpiła pod koniec XVII w. Wówczas, ze względu na tureckie represje po nieudanym powstaniu narodowym (1689–1690) Kosowo opuściło ponad 60 tys. Serbów, wyprowadzonych przez patriarchę Arsenija III Čarnojevicia na tereny obecnej Wojwodiny. W literaturze okres ten nosi nazwę Wielkiej Wędrówki Serbów (*Velika Seoba Srba*).³²

W wieku XVIII miało miejsce wiele konfliktów zbrojnych między Turcją z jednej a Rosją i Austrią z drugiej strony, w których czynny udział brali Serbowie. Owa aktywność wielokrotnie okupiona była licznymi ofiarami.

W tym czasie, w rezultacie przegranej przez Austrię wojny z lat 1735–1739, miała też miejsce kolejna duża fala migracji Serbów z terenów Kosowa.³³

Na opuszczanych przez Serbów terenach zwiększała się liczba Albańczyków, wyznawców islamu.³⁴ Wpływało to na stopniową zmianę struktury etnicznej. W efekcie w 1921 r. na terenie Kosowa zamieszkiwało 228,9 tys. Albańczyków (60% społeczności prowincji) i 90 tys. Serbów i Czarnogórców (24%).³⁵

³¹ L. Podhorodecki, *Jugosławia. Dzieje...*, s. 62.; J. Chlebowczyk, *Między dyktatem, realiami a prawem do samostanowienia*, Warszawa 1988, s. 46. Jednym z najbardziej znanych był wielki wezyr Sinan – pasza, odpowiedzialny za to, że w zemście za serbskie powstanie narodowe w Wielki Piątek 1594 r. splądrował monastyr Mileszewa i zrabował relikwie św. Sawy, patrona Serbii.

³² S. Nowak, *op. cit.*, s. 92-93.

³³ Ch. von Kohl, W. Libal, *op. cit.*, s. 18.

³⁴ Jak pisze D. T. Batakovic: „władze (tureckie – K. P.) zachęcały i asystowały przy zasiedlaniu nowo zislamizowanych szczytów albańskich, które z gór przenosiły się na zniszczone przez wojnę, ale żyzne ziemie [...]”. D. T. Batakovic, *op. cit.*, http://www.kosovo.com/kosovo_chronicles/kc_part1b.html.

³⁵ S. Wojciechowski, *Konflikt w Kosowie, [w:] Spory i konflikty międzynarodowe. Aspekty prawne i polityczne*, red. Wł. Malendowski, Wrocław 2000, s. 321. Odmienną strukturę narodowościową wskazują opublikowane w 1995 r. dane Ministerstwa Spraw Zagranicznych Jugosławii. Według nich, w 1929 r. Serbowie i Czarnogórcy stanowili 61% ludności Kosowa i Metohiji. Zob.: S. Przybyła, *Źródła potencjalnych konfliktów na Półwyspie Bałkańskim*, Warszawa 1998, s. 11.

NARODOWOWYZWOLEŃCZE DĄŻENIA SERBÓW I POWSTANIE NIEPODLEGŁEGO PAŃSTWA SERBSKIEGO

Wiek XIX przyniósł w kwestiach narodowych wiele zmian. W styczniu 1804 r. wybuchło antytureckie powstanie Serbów z Jerzym Czarnym (Jerzy Petrović) na czele. Podczas powstania, choć Kosowo było poza zasięgiem działań powstańczych, główny trzon wojsk tureckich wysłanych do walki z Serbami stanowili muzułmańscy Albańczycy, w tym także z Kosowa.³⁶

W 1813 r. Turcy złamali opór Serbów. Jednakże dwa lata później wybuchło kolejne powstanie. Mimo przybycia nowych wojsk tureckich z Albanii, Macedonii i Konstantynopola, powstanie szybko objęło zasięgiem cały kraj. W toku bardzo ciężkich walk Serbowie odnieśli decydujące zwycięstwa. Dzięki temu Serbia nie utraciła już swojej samodzielności, chociaż jeszcze częściowo ograniczonej.³⁷

Jednocześnie rozpoczęła się reemigracja ludności albańskiej. Po pokoju w Adrianopolu (1829 r.), kiedy Wysoka Porta uznała powstanie autonomicznego Księstwa Serbskiego, około 30 tys. osiedlonych przez Turków Albańczyków powróciło do Albanii.³⁸

W tym czasie nie narodził się jeszcze albański ruch narodowy, a Albańczycy, w większości zislamizowani, czuli się częścią imperium. Mimo to, choć nie w skali takiej jak Serbowie, także oni powstawali przeciw władzy tureckiej.

Podczas wojny krymskiej (1853–1856) Serbia zdołała zachować neutralność. Pomimo tego, pozostający nadal w granicach Imperium Osmańskiego Serbowie wciąż narażeni byli na kolejne represje. Niechęć do chrześcijan ze strony Turków i muzułmańskich Albańczyków sięgnęła w tamtym okresie szczytu. Wpływało to na mniej lub bardziej nasiloną emigrację Serbów. Szacuje się, że w okresie 1876–1912 ok. 150 tys. Serbów było zmuszonych do opuszczenia Kosowa.³⁹

Druga połowa XIX w. była okresem dalszych działań narodowowyzwoleńczych. W 1875 r. wybuchło w Hercegowinie i Bośni antytureckie powstanie, które w roku następnym Serbia aktywnie poparła. Pomimo zawarcia pokoju, Serbia i Czarnogóra w 1877 r. przyłączyły się do Rosji prowadzącej w tym czasie działania zbrojne przeciwko Turcji. W wyniku wojny zakończonej pokojem w San Stefano (3 marzec 1878 r.) oba państwa uzyskały pełną niepodległość i nabytki terytorialne.

Kilka miesięcy później, w Berlinie miał miejsce międzynarodowy kongres (13 czerwiec – 3 lipiec 1878 r.). Przyjęte tam ustalenia, choć niebezpośrednio,

³⁶ S. Nowak, *op. cit.*, s. 94.

³⁷ L. Bazyłow, *op. cit.*, s. 394.

³⁸ H. Roth, *op. cit.*, http://www.kosovo.com/history/kosovo_origins/ko_chapter2.html. Państwo serbskie pozostawało formalnie pod zwierzchnictwem sułtana i protektoratem Rosji.

³⁹ J. Cvijic, *Balkanski rat i Srbija*, Beograd 1912, s. 8. Cyt.za: A. N. Dragnich, S. Todorovich, *The Saga of Kosovo*, New York 1984, http://www.kosovo.com/history/kosovo_saga/saga08.html.

wpłynęły na pogorszenie się sytuacji w Kosowie. Z przyznanych Serbii okolic Niszu wysiedlono kilkadziesiąt tysięcy Albańczyków. Znaczna ich część osiedliła się w znajdującym się nadal pod panowaniem tureckim Kosowie, zwiększając jeszcze albańską przewagę demograficzną.⁴⁰

Widać więc, iż przymusowe migracje nie omijały także Albańczyków, zaś kolejne ich fale wynikały ze słabnącej międzynarodowej pozycji państwa tureckiego.

Kontynuacja migracji albańskiej na południe powodowała skierowanie gniewu ku żyjącym jeszcze w państwie tureckim Serbom. Według strony serbskiej, w okresie 1880–1912 400 tys. Serbów wyemigrowało z terenów Kosowa i Metohiji, Raszki oraz północno-zachodniej Macedonii.⁴¹

ALBAŃSKI RUCH NARODOWY

W drugiej połowie XIX w. w następstwie szybkiego rozkładu państwa tureckiego zaczął rodzić się nowoczesny albański ruch narodowy.

Pierwszą organizacją albańską stała się powołana 10 czerwca 1878 r. w Prizrenie przy poparciu Turcji Liga Albańska. Jej naczelnym zadaniem miało być protestowanie przeciwko decyzjom kongresu berlińskiego, który część ziem albańskich oddał Czarnogórze, Grecji oraz, jak już zostało wspomniane, Serbii. Liga Prizreńska postulowała zachowanie terytorialnej integralności zamieszkałych przez Albańczyków ziem w ramach państwa tureckiego. Domagano się na tym obszarze autonomii w zakresie administracji, szkolnictwa, sądownictwa i sił wojskowych.⁴² W wyniku coraz szerszych żądań organizacja ta została rozwiązana w 1881 r. przez tureckie władze.

W latach 1880–1913 na obszarach zamieszkałych przez Albańczyków przez cały czas dochodziło do zbrojnych wybuchów.⁴³ Nie dotyczyły one jednak niepodległości, lecz związane były z obroną społecznych i ekonomicznych przywilejów, jakimi cieszyli się w muzułmańscy posiadacze ziemscy, a które zagrożone były przez podejmowane w Stambule próby wprowadzania reform zwiększających centralizm państwa.⁴⁴

Kierownictwo ruchem narodowym po rozwiązaniu Ligi Prizreńskiej przejęły powstałe w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych stowarzyszenia emi-

⁴⁰ J. Borkowicz, *op. cit.*, s. 56-57.

⁴¹ D. T. Batakovic, *op. cit.*, http://www.kosovo.com/kosovo_chronicles/kc_part1b.html; Ch. von Kohl, W. Libal, *op. cit.*, s. 24.

⁴² Ch. von Kohl, W. Libal, *op. cit.*, s. 21-22.

⁴³ Bezspornym faktem pozostaje, że Albańczycy wielokrotnie powstawali przeciw władzy tureckiej już wcześniej. Zob.: A. N. Dragnich, S. Todorovich, *op. cit.*, http://www.kosovo.com/history/kosovo_saga/saga08.html.

⁴⁴ Ch. von Kohl, W. Libal, *op. cit.*, s. 22-23.

grantów albańskich w Turcji, Bułgarii, Rumunii i Włoszech. W listopadzie 1908 r. odbył się w Monastirze pierwszy zjazd albańskich klubów politycznych. Nie wytyczono jeszcze żadnych celów politycznych, uznając, że Albania może istnieć tylko w ramach państwa tureckiego. Podobne stanowisko zostało wyrażone na kongresie, który miał miejsce w lipcu 1909 r. w Dibrze. Miesiąc później, na zjeździe w Elbasanie priorytetowym celem uznano działalność na rzecz narodu albańskiego. Jednakże i tu nie poruszano kwestii jakiegokolwiek niepodległości.⁴⁵

Mimo poparcia Albańczyków dla rewolucji młodotureckiej albańskie nadzieje na rozwój narodowy w ramach Turcji szybko się rozwiały. Zakazano działalności klubów politycznych, a władze zaczęły do administracji Albanii ponownie wprowadzać Turków, ograniczać rozwój albańskich szkół oraz ściągać nowe podatki.

W albańskie poczucie odrębności i uprzywilejowany status uderzył najbardziej powszechny obowiązek służb wojskowej, gdyż służyli oni dotąd w odrębnych narodowych jednostkach albańskich, na zasadach służby ochotniczej.⁴⁶ Ostry sprzeciw Albańczyków wobec tureckiej polityki prowadził do fali antyalbańskich represji.

Faktycznie więc, pod koniec XIX i na początku XX wieku, wielu albańskich polityków postrzegało Imperium Osmańskie jako jedyne gwaranta ochrony przed roszczeniami co do zamieszkałych przez nich ziem ze strony Serbów, Czarnogórców, Bułgarów czy Greków. Chociaż Albańczycy powstawali zbrojnie przeciw Turkom, wysuwane żądania dotyczyły połączenia zamieszkałych przez nich wilajetów oraz zagwarantowania pewnego stopnia autonomii w ramach państwa tureckiego.⁴⁷

KONFLIKT SERBSKO-ALBAŃSKI PODCZAS I WOJNY BAŁKAŃSKIEJ

Sytuacja międzynarodowa zaczęła gwałtownie ewoluować, kiedy to w październiku 1912 r. przeciw Turcji wystąpiła Czarnogóra. Działania wojenne rozpoczęły wkrótce także Serbia, Bułgaria i Grecja. Pod wpływem wybuchu pierwszej wojny bałkańskiej lojalni dotychczas wobec Turcji Albańczycy postawieni zostali – w wyniku pogarszającej się sytuacji Turcji – przed groźbą podziału zajmowanych przez nich terytoriów. Dla Serbii, Bułgarii, Czarnogóry oraz Grecji ziemie Albanii i Macedonii stanowiły pożądane zdobycze terytorialne, do których zresztą każde z tych państw miało bardziej lub mniej uzasadnione roszczenia.

⁴⁵ M. Tanty, *op. cit.*, s. 86.

⁴⁶ *Ibid.*, s. 86–87. Zakaz organizacji uzbrojonych oddziałów oraz noszenia broni w powszechnej opinii godził w albańskie poczucie godności i wolności osobistej oraz politycznej. Zob.: J. Chlebowczyk, *op. cit.*, s. 49.

⁴⁷ Ch. von Kohl, W. Libal, *op. cit.*, s. 23.

Zwłaszcza dla Serbii wejście w posiadanie ziem albańskich miało ogromne znaczenie, gdyż dawało dostęp do Morza Adriatyckiego, uniezależniając w ten sposób eksport serbski od Grecji czy Austrii.

Aby zapobiec podziałowi terytoriów albańskich pomiędzy zwycięskie państwa bałkańskie, Albańczycy podjęli działania zmierzające do ochrony własnych interesów. Oddziały albańskie weszły do Macedonii, zażądano następnie autonomii na obszarze od Szkodry po Janinę, Kosowo i Bitolę a 28 listopada 1912 r. została proklamowana niepodległa Albania. Nie powstrzymało to działań wojsk serbskich. Dotarły one do Adriatyku, zdobywając miasto portowe Durrës, a główne miasto albańskie Skadar było oblegane przez wojska serbskie i czarnogórskie. Z uwagi na fakt, że formalnie było to już niepodległe państwo albańskie, Austro-Węgry, widząc w tym możliwość szachowania państw bałkańskich, ostro zażądały wycofania wojsk serbskich.⁴⁸

Sprawa albańska została uregulowana na międzynarodowej konferencji w Londynie, gdzie 17 grudnia 1912 r. zapadła decyzja o utworzeniu podlegającej zwierzchnictwu mocarstw autonomicznej Albanii. Decyzją ówczesnych potęg państwo serbskie pozbawione zostało dostępu do Adriatyku. Podkreślić jednak należy, że w wyniku I wojny bałkańskiej Serbia odzyskała Kosowo. Fakt ten Albańczycy uznają do dnia dzisiejszego za początek okupacji tych terenów.

Traktat pokojowy podpisany w Londynie 30 maja 1913 r. pomiędzy Turcją a państwami bałkańskimi kończył wielowiekowe panowanie Imperium Osmańskiego na Bałkanach. Rozpoczął się wtedy trwający po dziś dzień spór serbsko-albański dotyczący granic państwowych. W wyniku pierwszej wojny bałkańskiej tylko 800 tys. – na ok. 2,5 mln Albańczyków – znalazło się w granicach Albanii. Znaczna część zamieszkałych przez Albańczyków terytoriów przypadła m.in. Serbii.⁴⁹ Jak pisze Adam Koseski, „narzucone Albanii granice stały się na długie lata – aż do dnia dzisiejszego – zarzewiem konfliktów, roszczeń i pretensji między nią a sąsiadami”.⁵⁰

Dla Serbów Albańczycy byli po prostu Turkami i muzułmanami. Negowano istnienie albańskiego ruchu narodowego, uważając go za dzieło austriackie lub włoskie. Trudno było też wybaczyć Albańczykom rolę, jaką odgrywali oni w tureckiej armii w tłumieniu ruchów narodowyzwoleńczych oraz to, że praktycznie do samego końca wspierali imperium tureckie, walcząc przeciw państwom bałkańskim.⁵¹

Szacuje się, że w okresie przyłączania Kosowa do Serbii od 12 do 30 tys. Albańczyków zginęło w walkach z Serbami lub padło ofiarą następujących po nich pogromów. W wyniku tych działań część ludności wyemigrowało do Turcji lub nowo powstałego państwa albańskiego.⁵²

⁴⁸ W. Felczak, T. Wasilewski, *op. cit.*, s. 399; M. Tanty, *op. cit.*, s. 93, 107.

⁴⁹ Ch. von Kohl, W. Libal, *op. cit.*, s. 22, 25.

⁵⁰ A. Koseski, *Albania. Krótki zarys dziejów*, Warszawa 1988, s. 54.

⁵¹ Zob.: M. Vickers, *The Albanians. A Modern History*, London–New York 1997, s. 67.

⁵² Ch. von Kohl, W. Libal, *op. cit.*, s. 22, 25.; Zob. także: M. Vickers, *op. cit.*, s. 68–69.

STOSUNKI SERBSKO-ALBAŃSKIE PODCZAS II WOJNY BAŁKAŃSKIEJ
I I WOJNY ŚWIATOWEJ

W czerwcu 1913 r. Bułgaria uderzyła na swojego niedawnego sojusznika, Serbię. Zapoczątkowało to wybuch II wojny bałkańskiej. Działania zbrojne podjęli także Albańczycy. Na terenie Kosowa miały miejsce liczne akcje zbrojne mające doprowadzić do rewizji granic.⁵³

Wydarzenia na Bałkanach doprowadziły do wybuchu I wojny światowej. W tym okresie rejon graniczny pomiędzy Serbią a Albanią był miejscem ciągłych działań zbrojnych. Zorganizowane i uzbrojone jednostki albańskie (część z nich zaopatrzona była przez Austro-Węgry) wkraczały na terytorium Kosowa, dokonując ataków na serbskie posterunki graniczne, posterunki policji oraz koszary wojskowe, nawołując przy tym do podjęcia walki przeciw Serbom.⁵⁴

W obliczu ofensywy wojsk bułgarskich, austro-węgierskich i niemieckich w 1915 r. oddziały serbskie, atakowane także przez wrogich im Albańczyków, wycofywały się w kierunku Adriatyku (celem była wyspa Korfu) przez północną Albanie oraz Czarnogórę.⁵⁵

W czasie ewakuacji poległo prawie 70 tys. żołnierzy serbskich. Razem z wojskiem opuszczała kraj ludność cywilna. Straty tej ostatniej oblicza się na ok. 140 tys. osób.⁵⁶

Pod koniec 1918 r. Kosowo zostało siłą zajęte przez wojska serbskie. Jednakże sytuacja wciąż nie była uregulowana. Miały miejsce sporadyczne wybuchy ludności albańskiej, w Albanii zaś utworzony został Komitet Kosowa, wzywający do walki o zjednoczenie prowincji z Albanią. Dodatkowo wojsko serbskie okupowało graniczne rejony Albanii, próbując przywrócić do władzy zwolennika serbsko-albańskiego dialogu, Essad-paszę.⁵⁷

Po kapitulacji państw centralnych, Kosowo i Metohija weszły w skład utworzonego 1 grudnia 1918 r. Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców (SHS). Albańczycy od samego początku z nieufnością odnosili się do struktur nowego państwa. Pogłębiła się ona, gdy władze podjęły administracyjne działania zmierzające do reserbizacji Kosowa.

Wzajemne relacje były bardzo napięte. W 1919 r. Serbowie krwawo stłumili niepodległościowe powstanie kosowskich Albańczyków, a oddziały serbskie

⁵³ S. Nowak, *op. cit.*, s. 96.

⁵⁴ Ch. von Kohl, W. Libal, *op. cit.*, s. 27-28.

⁵⁵ Mimo deklarowanej neutralności, także Albania padła ofiarą obcej agresji. Na jej terytorium wkroczyły początkowo wojska Czarnogóry, a potem Austro-Węgier, Włoch i Grecji.

⁵⁶ D. T. Batakovic, *op. cit.*, http://www.kosovo.com/kosovo_chronicles/kc_part1b.html. Jak pisze Maciej Kuczyński: „Ten zimowy »marsz śmierci«, w którym w walkach, z głodu i z zimna zginęło prawdopodobnie ok. 250 tysięcy ludzi, jest obok bitwy na Kosowym Polu jednym z kluczowych elementów serbskiej pamięci narodowej”. M. Kuczyński, *Krwawiąca Europa. Konflikty zbrojne i punkty zapalne w latach 1990–2000*, Warszawa 2001, s. 157.

⁵⁷ D. T. Batakovic, *op. cit.*, http://www.kosovo.com/kosovo_chronicles/kc_part1b.html.

wycofały się z północnej Albanii, zajętej pod koniec wojny światowej dopiero w 1921 r.⁵⁸

Sprzeczność serbskich i albańskich interesów narodowych jest zjawiskiem mającym głębokie uwarunkowania historyczne.

Głównym elementem rywalizacji pozostaje od wieków obszar Kosowa. W następstwie licznych ruchów migracyjnych i podbojów, uznawany jest on przez obie nacje za terytorium przynależne danej grupie etnicznej. Analizując historyczne uwarunkowania konfliktu kosowskiego, widać wyraźnie, że zdominowanie Kosowa przez jedną ze stron konfliktu oznaczało zwykle mniej lub bardziej ostre represje wymierzone w pozostałych mieszkańców spornych terytoriów.

Wzajemna wrogość, w pełni ukształtowana w okresie okupacji tureckiej, powodowała, że wszelkie próby integracji zwaśnionych społeczności skazane były na niepowodzenie. W rzeczywistości, współistnienie Serbów i Albańczyków w ramach jednego organizmu państwowego nigdy nie było podyktowane demokratycznym wyborem społeczności. Stanowiło ono efekt zbrojnej konfrontacji oraz odgórnie podejmowanych decyzji politycznych.

Historyczne zaszłości przetrwały okres jugosłowiańskiego komunizmu, który – ukształtowany w ich wyniku – opierał się w dużej mierze na ukrywanym, lecz wciąż istniejącym nacjonalistycznym poczuciu narodowej odrębności i tożsamości.

Dawne antagonizmy i uprzedzenia dały o sobie znać w latach 90., kiedy to nastąpił rozpad federacyjnego państwa. Stało się jasne, że krwawy przebieg tych wydarzeń ma swe źródło w historii wzajemnych relacji, a tkwiąca w świadomości narodów przeszłość w sposób istotny wpływa na współczesne i zapewne przyszłe losy zwaśnionych stron.

SUMMARY

As early as in the ancient times the area of the Balkans witnessed numerous conquests and migrations. These led to the cultural and ethnic mixing of communities. This fact is one of the causes of numerous conflicts occurring in this area.

The event that underlay the origin of the Serbian-Albanian conflict was the influx into the Balkan Peninsula of the Slavs, who conquered or drove out the Illyrian tribes inhabiting the area into the south. The Albanians as descendants of the Illyrian population derive from this fact a hypothesis of settlement precedence in the contentious territory of Kosovo. The Serbian side bases its claims to the territory on the historically well-documented standpoint that the medieval Kosovo was an area inhabited for the most part by Slavonic population, whereas in the thirteenth and fourteenth centuries it was the centre of the Serbian state, which was a regional power in its time.

Mutual hostility between the two nations can be widely justified by the events during the Turkish occupation. While Serbian population migrated to the north, the abandoned land was taken over by

⁵⁸ J. Borkowicz, *op. cit.*, s. 60; W. Walkiewicz, *Jugosławia. Był wspólny i rozpad*, Warszawa 2000, s. 46–47.

the Albanian tribes. This determined the rise in Kosovo of Albanian ethnic domination, which in fact continues until the present day.

The Turkish rule significantly contributed to the deterioration of Serbian and Albanian relations. This stemmed inter alia from discrimination and oppression of non-Muslim population. The overwhelming majority of the Serbs remained Christians while the Albanian population, by converting into Islam, became in the Serbian eyes the allies of the Turks. Furthermore, the High Porta used also Albanian units to quell Slavonic movements fighting for national independence. These units soon came to be the terror of the whole Balkans.

In the early nineteenth century the Serbian State gained limited autonomy. As a result of further fighting in 1878 Serbia became an independent state. Consequently, Albanian population gradually abandoned the territories they inhabited because those areas again made up Serbia and other Balkan states. This fact contributed to the rise of the Albanian national movement striving to secure Albanian possession within Turkey. For the Albanians Turkey was a guarantee against the take-over of ethnically Albanian land by Slavonic states.

As a result of the outbreak of the first Balkan war Kosovo was incorporated into Serbia, and the independent Albania state also arose. The outbreak of the second Balkan war and the First World War coincided with the actions of the Albanian troops in Kosovo, aimed to incorporate this area into Albania. These actions, however, ended in defeat, while Kosovo, inhabited mostly by Albanian population became part of the first Yugoslav state in history, i.e. the Kingdom of Serbs, Croatsians and Slovenes.